

Mehmed Đedović

PUT PUTUJE

Latif se u selu pojavio one godine u kojoj je svega falilo. Kada je trebalo kiše, nije je bilo, pala kasnije i sve poplavila. Sunce je na pretek pržilo Bihorska sela, a kad je trebalo da sazriju žita i pšenice i da se plod vrše, sunca nigdje. Falilo roda i poroda, mladenaca i djece. Iz Bihora se listom odlazilo, došao samo Latif.

Zastao pred Geđinom štalom, umoran, oznojen, sa pogolelim ruksakom na leđima. Pitao ima li posla i ostao. Geđo je imao krave, ovce, koze, pčele i dosta peradi, pa mu je radnik dobro došao. Istina, nije mu s početka, mršavi, u kosu zarasli čovjek, ličio na vrijednog, ali se prevario. Rekao da se zove Latif, niko dalje nije ni pitao.

Došlo je bio veoma vrijedan, a tokom vremena Geđu će potvrditi da je pouzdan i pošten i da se na njega može osloniti. Prvo je Tare primjetio da Latif izbjegava ljude. U širokom krugu je zaobilazio lzetovu kafanu, gdje se mještani okupe da progovore, razmijene mišljenja, popiju, ogovaraju, a ponekad i posvađaju. Kafana je bila k'o stvorena za one koji su se sa prvim mrakom izvlačili iz kuća, bježali od ženskog kljuckanja u glavu i od problema koji su mogli čekati novi dan.

Gdje god su kakva okupljanja, žalost ili veselje, taj se nije pojavljivao. Jednom je u sjeniku popio koju više i Tare se kune da ga je slušao, a ništa nije razumio, kao da to nije bio onaj povučeni, šutljivi Latif. Ništa Tare ni upamtio nije, a i kako bi, pa njega niko nije uzimao za ozbiljno. Čudno je to bilo, seljak koji ide za ovcama, a iz njega teče znanje. Kad ga je ujutro pitao šta ono sinoć bi, pravio se da ništa ne zna, govorio da pijan čovjek govori svakojake budalaštine i skretao pogled. Nakon toga se pazio šta govori, bio oprezniji, otišao na planinu sa stadom i nije ga bilo neko vrijeme. Niko o njemu ništa nije znao. Ko je, odakle, otkud u ovim zabitim selima?

- Ako od nečega bježi, pronašao je odlično mjesto gdje će pobjeći, rekao bi Geđo i prekidao svaku priču koja bi o Latifu krenula. K'o da se plašio da mu ovaj radnik ne ode, da ne nestane isto onako kako je i došao, pa poslije ovakvog nigdje našao ne bi. Došao mu u avliju k'o poklon, dar od Boga, i što da ga propituje.

- Ništa mu mrsko nije, radi za trojicu - i to je Geđi bilo dovoljno. Ne izazivaj vruga tamo gdje nema nikakve potrebe za tim.

- Ne dirajte ga, ni on nikoga od vas ne dira. Vodite svoju brigu i ne zabadajte nos gdje mu mjesto nije.

Šuškaloo se i to da mu je Geđo i ime nadjenuo, jer kad je tek došao, taj nije progovarao. Pitali ga kako se zove taj tvoj radnik, odakle je, šta je? Sve što se o Latifu znalo hamano da je Geđina masla, da svijet ne zapitkuje.

Tako Latif osta u Bihoru, a Bihor se polahko počeo gnijezditi u Latifu. Izgubljen u planini, ako izgubljen može biti onaj kojega niko i ne traži. On meni na Bosnu miriše, mislio je Tare, ali govorio ništa nije. Kad ga šta god priupita što mu se ne sviđi, Latif se ušuti ili pobjegne na planinu. Zbog toga je Tare šutio, bolje je da ima s kim da se družii, nego da pusti jezik da bez veze klepeće. Latif je bio dobar, Tare je to osjećao svim svojim bićem. Od njega je glavu okretalo sve u Bihoru, pravilo se bolje i plemenitije. Latif nije ko drugi. Sa njim je za dugih noćii htio i progovoriti i popiti pokoju, nije mu smetalo što je Tare malo kasnio, odrastao, a mozak mu ko u dječaka od deset godina. Tare je umio malo više nego što je pokazivao. Umio je čitati ono što se iza lica skriva. Nije mu se uvijek sviđjelo ono što bi uspio dohvatiti kod Latifa. Nešto ga mućilo, ali je to zaključao u sebi i nije puštao.

Kakva li je tebe muka natjerala da se sakriješ onamo odakle svak gleda da utekne, misli Tare, a ne progovara, naućio da je tako pametnije. Omilio Geđi njegov radnik. Nekako mu postao k'o rod rođeni. Još mu draže što nije obićan, no se klono od ljudi i ogovaranja.

Selo ko selo, više voli tuđe zlo no svoje dobro, strpljivo je i ima vremena, oblijeće k'o maćka oko vrućeg mlijeka, ćeka i nešto će doćekati. Niko nije s neba pao, pa da nema ni korijena ni plemena. Ćeka selo, stenje od nestrpljenja i ćeka. Gurali Geđinom radniku Sejfiyu. Uđavala se, ali ne fali, žensko je i ima je.

Osjeti li da se omotava oko njega, da ćeka i išćekuje, da zapitkuje, da selo uši naćuli, a oći izvali, pa sve lijepo sa njim, i fale ga i nude i blagosiljaju; osjeti li da mu se klupko oko nogu mota, Latif se ne zadržava dugo u staroj kući svoga gazde, gdje je živio. Nestane ga, dohvati se planine i mira, stada ovaca i otisne k'o brod niz planinske pašnjake. Selo stenje.

Nije mu drago što se ovaj opet izvukao, ali pomoći nema. Tako prođe interes da se išta sazna o tom čudnom čovjeku. Pustili ga niz Lim, nek ide gdje mu je drago, nek šuti dok ne zanijem, nek samuje dok se u kamen ne pretvori. Eto mu ga tamo, kao da je koga briga ko je, šta je i odakle je. Doduše, ta vatra se nikad potpuno ne ugasi, splasne joj plamen kad vidi da nema šta zapaliti, ali nastavlja da tinja, živa je žarka ispod debelih naslaga pepela. Latif je, dovijajući se kako je znao i umio, pokušavao pobjeći od onoga od čega se uteći nije moglo. Na kraju, znao je da se od drugih skloniti ponekad i možeš, ali od sebe nikako. Odgađao je ono šta se moralo dogoditi. Zaljubio se u ovu planinu, u sela i zelenilo. Tako je to u životu, pazio ne pazio, zaljubiš se, a onda sva pravila padaju u vodu.

*

- Ljudi moji, treba se paziti, svakakva svijeta hoda dunjalukom. Kako u kuću ne primaš nepoznate i strane ljude, ni u selo ne bi trebalo. Džaba njega Geđo brani, i njemu to na nos može skočiti.

Rafet je bio najuporniji i nije odustajao. Nakon treće ljute u kafani kod Izeta, on je nastavljao tamo gdje je stao.

- Ako se potvrdi da je čovjek uredan, nikom ništa, dobro došao. Čuo sam da ni čevapi u Bosni više nisu k'o što su nekad bili, a o ljudima da ne govorimo. Šuti on, krije, al' kad progovori, čuje se da iz njega Bosna zbori, ona i onaj jezik. Treba to dobro protabiriti. Kako mu je ime, ko je, šta je, odakle, od čega bježi ako bježi, i otkud je baš ovdje zastao i primirio se? Pored tolikog dunjaluka, on nama došao zadavati glavobolju, kao da nemamo ništa drugo zbog čega bi se sekirali! Po zabrinutom klimanju glava vidjelo se da je Rafetova priča doprla i do onih koji nisu marili.

*

Ljudi se, tako se čini, lakše prema zlu okreću; poodavno nisu što su nekada bili, svijet se izokrenuo naopako, pa dubi na glavi. Slično je i sa ovcama. Nekad janje dolazilo u proljeće, sad ga ima u svako doba godine. Jednom je Latif kleknuo pred sjajnu ovcu. U planini nema pomoći niotkuda, ako ne pomogneš sam sebi i onima oko sebe, propao si. U ovce krupan stomak, izbečila oči, meči. Tvrdio je,

poslije da to nikada nije učinio, ali mu je i Tare teško vjerovao. Ovca je predugo bečala. Latif joj opipa stomak, oslušnu i ustanovi da nešto nije kako treba. Ako ne pomogne da se ovca ojanji, lipsat će i ovca i janje. Pipao rukama, slušao sa uhom na stomaku, a ovca se ukipila i ne mrda. Onda je, malo po malo, okrenuo janje u njoj i pomogao da izađe. Kad je napokon izašlo, ovca je bolno i radosno zameketala. Pomogao Latif da se ovca ojanji, ko ne vjeruje neka pita Tareta, on svojim očima gledao, pa u kafani ispričao da svi čuju. Da nije, lipsalo bi i jedno i drugo. Čudo je da to uradi neko prvi put, za veterinara nije jer on umije sa životinjama. Latif, barem tako se čulo, nikad prije posla sa stadom nije imao; doduše, volio je životinje, a iz ljubavi čovjek svašta uradi. Dugo je ono janje hodalo za njim k'o da je pas, iz ruke mu jelo i blejalo kad ga vidi. Kad je poodraslo, izgubilo se u stadu, onako kako se čovjek ponekad zna izgubiti u svijetu; ode i nema ga, nestane k'o dječiji kliker u visokoj travi. A jednom je, i to Tare pričao, Latif goloruk otjerao vuka. Oblijetale zvijeri oko stada, psi lajali i branili koliko su mogli, no jedan, najluđi ili najhrabriji, ko bi ga znao, izdvoji se i nasrnu, pa pravo pred Latifa. Obilazili jedan oko drugog, gledali se, režali. Zvijeri čudno da se čovjek ne plaši režanja i očnjaka, pa na kraju, kad je ovaj zakoračio prema njoj, utekla u noć.

Ljudi se još više u čudu našli. Kakav se to čovjek ne plaši onakve zvijeri kakva je vučina, koju samo planina može poroditi i othraniti. Bit će da mu je svejedno je li živ ili mrtav, bit će da i jeste mrtav, a nama se samo čini da po zemlji gazi, bit će da je kao ona trava u planini koja jednako ravnodušno raste i ne mrda dok je ovce pasu.

Dok je Latif bio u selu, imalo se o čemu pričati.

*

Profesor Ipe je znao da običan čovjek ne može dokučiti dubinu ljudske zlobe. Zlo se može praviti da je dobro, ali ne može dugo ostati na tome.

Kada su ga nazvali u njegov ured u Sarajevu, pažljivo je slušao šta Rafet govori.

Poznavao je Rafeta godinama, i njegov strah može biti nije opravdan, ali se slagao s njim. Da bi selo bilo mirno, bolje je provjeriti s kim ima posla.

- Dobro ste postupili, pohvalio je Rafeta na kraju razgovora. Vidjet ću šta mogu učiniti. Ti dotle pazi na njega. Kako je rekao tako je i učinio. Nazvao je svog bivšeg studenta u Rogatici, Petka Sarića. Na Petka se uvijek mogao osloniti.

Taj veseljak koji je unio nemir u Bihorska sela zvao se Latif Pilavdžija. Rafet mu je rekao da se Tare dobro namučio dok je došao do njegovih dokumenata. Oklijevao je, odbijao, nije htio da izda jedinog prijatelja koji se sa njim družio. Kada su mu objasnili da to nije nikakva izdaja, da će ako ne pristane izdati njih, sve odreda, onda i zaprijetili vatrom i džehenemom, da će on biti kriv ako se dogodi bilo šta loše nekom od djece, uplašili ga da valja i napričali svašta o Latifu, pristao je. Morali su znati kako se stvarno zove, jer neko je i u ime posumnjao, i saznali su. Petko je obećao da će se javiti za par dana, kad se raspita i utvrdi, sazna što se može saznati. Dok je on propitivao ljude i listao dostupne dokumente, Latif je udisao oštri planinski zrak. Osjećao je da se klima mijenja. Jesen je iz daleka najavljivala svoj dolazak i njoj se nije moglo otkazati gostoprimstvo.

Raširio je ruke i okrenuo se prema vjetru. Dugo je stajao zatvorenih očiju osjećajući damare prirode. Ljudi se bave nebitnim stvarima, a život prolazi. Kada se sa stadom vratio u selo, bilo je kasno. Umoran, zaspao je čvrstim snom bez snova.

*

Probudila ga cika, vriska, galama i prekinula san k'o konac. Čulo se iz daleka, a onda prilazilo sve bliže, do pred sama vrata. Onda je Rafet gruhnulo u daske koje oštro pukoše od siline udara.

Bijesan i raščupan, samo u nekim bijelim gaćama i tankoj majici u kojima je spavao, osvrnuo se pa jurnuo prema njemu. Udarao je nogama, rukama, nekakvom letvom koju je dohvatio s poda, mlatio ga kao svježanj pšenice.

Udarao i udarao, a Latif se sklupčao i stenjao kada ga ono drvo poklopi po rebrima.

Potrajalo je dok ne dođoše Geđa, njegova žena i još neki ljudi iz sela koji su se zatekli u blizini i požurili da vide šta se događa. Dok su Rafeta sklonili sa Latifa ovaj je bio podobro izubijan i krvav. Ležao je na podu stenjući dok je iz otvorenih rana curkala krv.

- Šta uradi čovječe, pa šta ti je on kriv, viče Geđa i prilazi skrupčanom Latifu.

- On, on, on je svemu kriv. Može se on tebi prodavati da je vrijedan i pošten, ali mene ne može zavarati.

- Pa šta je bilo, pita Geđina žena, prestravljena, tek ustala iz postelje.

- Otkako se on pojavio u selu moja Sumeja ne miruje. Na njoj vidim da nije ista. Čulo se da joj dolazi ovaj jadnik, pa sam ga čekao nekoliko noći, ali mudrac je to, ne da se tako lahko uhvatiti. Kurvari su ti k'o lisica, ako je jednom vidiš da ti oblijeće oko kokošinjca, znaj da je do sada dolazila već stotinu puta, samo je nisi smotrio do sada. Ode Sumeja od kuće, k'o bajagi kod drugarice, pa u grad, pa ovdje... pa ondje... Jutros je nikako nema u kući. Čulo se da je sa njim, u zemlju sam mogao propasti kada mi je to došapnuto u Izetovoj kafani. Moja šći, moja jedinica, pa da se sa ovim skotom valja. A, neće dok sam ja živ... Gdje je, govori gdje je, gdje si je sakrio... Podvrisne, pa se otme, zaleti pa Latifa dobro potkači nogom. Gleđo pokušava da ga odbije od nepomičnog čovjeka i teško u tome uspijeva.

- Šta je tebi, bolan ne bio, pa gdje bi on sa Sumejom, vidiš da ni sa sobom ne umije... Mumla Geđo dok ga gura dalje od Latifa.

- Čula lopina da se raspitujem o njemu, pa da mi se osveti. Da mi na obraz udari, na moju sultaniju... Neće to na ovome stati, upamti da neće... Bljuje Rafet vatru na nemoćnog Latifa koji riječi ne progovara.

Odnekud putem, niz selo, poranio Tare. Viče da se daleko čuje.

- Heheeeeej... O, ohooo... Udade se Rafetova Sumeja... Odvedoš je svatovi prema Beranama... Hej, hej, mašala, mašala... Odvedoš nam Sumeju... Hej... Hej... - viče Tare i ide prema Geđinoj štali da provjeri je li njegov drugar sišao sa planine. Zastane, zbunjen na vratima.

- Šta to pričaš, bleso blesavi, dočeka ga drsko Rafet. Tare ustuknu, a onda promuca.

- Šta pričam, ništa, ništa ja ne pričam - drhti uplašen onim što vidi.

- Reci nam šta si vidio, Tare, ne boj se. Niko ti ovdje neće naškoditi, govori Geđa. Tare nezvijereno gleda oko sebe.

- Ni njemu niste naškodili, je li tako Rafete? Bolji je od svih vas zajedno, nikome na put nije stao, nikoga uvrijedio, pa vam je to smetalo. Hoćete da znate ko je i šta je, a znate li ko ste i šta vi koji se

pravite dobri, a od Tareta okrećete glavu čitavog života? Bolji ste, bolji ste... Nikome vi nećete naškoditi, Geđo... Zar i ti Geđo... Tare lije suze, plače, šmrca, priča nešto nepovezano, uznemireno se osvrće, trese glavom. Geđa ga nikada takvog nije vidio, a zna ga od kako se rodio. Okreće se i bježi, zamakne za štalu i dohvati se šumarka.

- Ja sam kriv. Ja sam kriv... Izdao sam svoga druga... Tare je izdajica, izdajica...

Viče dok juri kroz gustiš. Rafet je bez riječi izašao iz štale i krenuo kući. Tokom dana se potvrdilo ono što je ljudi Tare uzvikivao. Rafetova jedinica se udala i to za Omera poštara koji je počesto bio u selu i pred njegovom kućom. Namjerno su mu došapnuli da gleda u Latifa, da bi ona mogla uteći na drugu stranu. Rafet

poštara nije smatrao dostojnim da mu bude zet, a ona ga voljela i pobjegla mimo očeve volje. Selo je utihlo.

Vidjeli ljudi šta su uradili i kajali se. Mnogima je odgovarao stranac kakav je Latif, koji ništa nije demantovao, pa su na njega svaljivali sve svoje sumnje. Samo su ljudi Tare i šutljivi Latif išli svojim putem nikoga ne dirajući i to im se obilo o glavu.

*

Čega se uplašilo selo, pa vlastitim strahom okomilo na šutljivog došljaka, koji se ne brani ni kad ga tuku, ni kad ga fale? U grad stranac može doći i biti koliko god hoće, raditi šta god mu na um padne i niko reagovati neće ukoliko zakon nije prekršen. Selo je drugačije, ono primijeti novu voćku, registruje plač tek rođene bebe, hoće sve da zna, jer ga se sve tiče. Duskora niko nije zaključavao kućna vrata, a sada su se suočili sa nečim sa čim ranije nisu. Šta da neko od tih što hoće ubiti, silovati, zapaliti, ukrasti, uđe u njihovo sigurno gnijezdo. Zbog toga su reagovali kako su znali, a njihove odluke zamaglio je strah. Počesto se ljudi u nedostatku vlastitih života bave tuđim, tako je interesantnije, a i vrijeme brže prođe. Prošle godine su u susjednom selu ubili poštara i oteli mu novac od penzija koje je nosio u zabačena sela i po vrelini i kroz duboki snijeg. Sačekali ga i umlatili palijama. U selu se čudom načuditi nisu mogli. Odakle u čovjeku želja da naškodi drugom? Čuli su, vijest se proširila u Izetovoj kafani, a niko ne zna ko je donese, da je iz duševne bolnice pobjegao pacijent pa nekakvom

tupom šklebom priklaio tetka za kojeg je mislio da spava sa njegovom ženom dok se on liječi.

Ljudi odmahivali glavama, a strah bujao. Sve je to bila voda koja je punila bure dok ga nije prepunila, jer i bure, koliko god da je, ima svoje granice. Onda dođe potpuni stranac, sam svoj, radije je sa ovcama nego sa ljudima. Nisu to čista posla. Takvo ponašanje je bilo neoprostivo, uvreda koja nije mogla proći nekažnjeno.

*

Latif je pet dana ležao u bolnici. Napukla dva rebra, otečeno lice, masnice, posjekotine. Kada je ustao na noge, vratio se do Geđinog imanja, uzeo svoj ruksak i otišao istim onim putem koji ga je i doveo u selo. Ništa nije tražio, nikoga krivio i ni sa kim se pozdravio. Napustio je Bihor.

Dva dana kasnije pronašli su maloumnog Tareta. Objesio se o granu drveta u obližnjoj šumi. Nije sebi mogao oprostiti zbog svega što se dogodilo. Sutradan je bila dženaza. Svo selo pogelo glavu i šapuće molitvu. Žao im Tareta, on je bio dio njih čak i onda kada ga nisu primjećivali. Sad su oni od njega tražili oprost, jer su se pomalo osjećali krivima zbog svega što se dogodilo. Kada se sve primirilo, iz Sarajeva je Rafeta nazvao profesor Ipe.

Njegov student Petko Sarić je dobro istražio ono što ga je zanimalo. Mislio je odustati jer u gradu nije postojala osoba sa tim imenom i prezimenom. Onda je saznao da Pilavdžija u Rogatici odavno nema, živjeli su u jednom selu u okolini, ali ih je odnio rat i dokusurio mir.

Bio je jedan koji se mogao zvati Latif, da, baš Latif. Otac mu dao ime po onom pjevaču.

Umro mu sin kada je imao jedanest godina, udario ga kamion dok se vraćao iz škole. To je slomilo dječakovu majku, a Latifovu ženu, koja je *otišla* nekoliko mjeseci kasnije. Od tada on luta, niko ne zna ni gdje je i je li uopšte živ. Traži ih na nekom drugom mjestu. Latif se malo *smakao*, jer toliku bol nije mogao izdržati i ostati u pameti. Tražio zelene livade i bistro potoke koje ga podsjećaju na sina i ženu. Gazio puteve ni sam ne znajući ima li im kraja. Bezazlen je, dobrica, ćutljiv. Bio je nastavnik biologije prije nego što će dići ruke od života i lutati dok ga smrt ne pronađe.

Sad bi mogao imati negđe oko trideset i osam godina...